

1.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τα σχολικά βιβλία είναι τα καλύτερα παρατηρητήρια για να μελετήσει κανείς την ιστορική νοοτροπία μιας εποχής.

(Le Goff, J., *Ιστορία και μνήμη*, Αθήνα: Νεφέλη, 211).

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΡΙΖΕΣ της έρευνας για τα σχολικά εγχειρίδια ανάγονται σε πρωτοβουλίες κινημάτων για την ειρήνη στα τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αιώνα. Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η έρευνα αναπτύχθηκε με περισσότερο μεθοδικό και οργανωμένο τρόπο στο πλαίσιο του έργου της Κοινωνίας των Εθνών και της Παιδαγωγικής της Ειρήνης, καθώς διαπιστώθηκε ότι τα εμπλεκόμενα κράτη παρουσιάζονταν στα σχολικά βιβλία Ιστορίας με έντονα αρνητικές και στερεότυπες εικόνες. Σε αυτήν την κατεύθυνση δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στον εντοπισμό και την απαλλαγή τους από εκφράσεις μίσους και εχθρότητας απέναντι στα άλλα έθνη (UNESCO 1949,

Άγλης 1983, Καψάλης & Χαραλάμπους 1995, Μπονίδης 1998, Pingel 1999, Nicholls, 2006).

Οι τραυματικές εμπειρίες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου δίνουν νέα ώθηση στην έρευνα των σχολικών εγχειριδίων. Σημαντική πρωτοβουλία αναλαμβάνει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) που αναθέτει στην UNESCO το έργο της αναθεώρησης των σχολικών βιβλίων. Από τη δεκαετία του 1950 και εξής, η UNESCO συνεργάζεται ερευνητικά με πολλά νεοϊδρυθέντα Κέντρα, Ινστιτούτα και Μονάδες Έρευνας Σχολικών Εγχειριδίων. Το πιο γνωστό ερευνητικό κέντρο στην Ευρώπη, το «Ινστιτούτο Georg Eckert για τη Διεθνή Έρευνα των Σχολικών Εγχειριδίων», ιδρύθηκε το 1951 στο Braunschweig της Γερμανίας (Fritzsche 1992, Μπονίδης 1998, Μπονίδης 2004).

Ενδιαφέρον για τα σχολικά βιβλία των ευρωπαϊκών κρατών έδειξε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και το Συμβούλιο της Ευρώπης (1949), το οποίο οργάνωσε πανευρωπαϊκά συνέδρια με αντικείμενό τους το πρόγραμμα σπουδών και τα σχολικά βιβλία Ιστορίας και Γεωγραφίας. Στόχος ήταν η αναμόρφωση των προγραμμάτων και η απαλλαγή τους από εθνικιστικά περιεχόμενα και προκαταλήψεις (Μπονίδης 2004, Κοντοβά 2014). Μάλιστα, στο πλαίσιο αυτό εκδόθηκαν και κατευθυντήριοι άξονες σχετικά με την προσέγγιση του μαθήματος της Ιστορίας (Κοντοβά 2014).

Η έρευνα στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα οι σχετικές έρευνες ξεκίνησαν σχετικά αργά, αν και τα σχολικά βιβλία συχνά τέθηκαν στο επίκεντρο έντονης διαμάχης, συζητήσεων και αντιπαραθέσεων. Εξαίρεση αποτελεί η έρευνα των Γληνού - Κουγέα που πραγματοποιήθηκε το 1926, έπειτα από παραγγελία του διεθνούς οργανισμού “Dotation Carnegie pour la Paix Internationale”, και την οποία έφερε στο φως ο Φίλιππος Ηλιού (1993). Η μελέτη είχε τον τίτλο «Έρευνα περί των ελληνικών σχολικών βιβλίων κατά και μετά τον μεγάλον Πόλεμον» και στηρίχθηκε σε 90 βιβλία, στο σύνολο δηλαδή των σχολικών εγχειριδίων της περιόδου 1914-1917 και 1917-1926. Από αυτά, 79 ήταν αναγνωστικά, Χρηστομάθειες, βιβλία Ιστορίας και Γεωγραφίας, και τα υπόλοιπα παιδικά βιβλία. Στη μελέτη διαπιστώνεται ότι στα βιβλία κυριαρχούν εθνικιστικές τάσεις, μίσος για τους γείτονες, ενώ είναι έντονος ο μεγαλοϊδεατισμός (Ηλιού, 1993: 266).

Η πρώτη φάση των σχετικών ερευνών εντοπίζεται στη δεκαετία του 1970 και κυριαρχούν θέματα που σχετίζονται με το πλαίσιο της «Αγωγής για την Ειρήνη», με στόχο την αναθεώρηση των στερεοτύπων και των εικόνων του «εχθρού», ώστε να ενισχυθεί η αλληλοκατανόηση μεταξύ των λαών. Στη συνέχεια, εμφανίζονται περισσότερο σύνθετες ερμηνευτικές προσεγγίσεις που ενισχύουν και θεωρητικά το πεδίο αυτό.

Κεντρική θέση πλέον καταλαμβάνουν θέματα ιδεολογίας, αξιών, στάσεων, προκαταλήψεων, ταυτοτήτων φύλου, μειονοτήτων, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οικονομικών προβλημάτων (Σιμόπουλος & Κανελλοπούλου 2003, Μπονίδης 2004).

Οι Μπονίδης και Χοντολίδου (1997) σε έρευνά τους εντοπίζουν ήδη στο διάστημα 1978-1995 τριάντα δύο εργασίες ανάλυσης σχολικών βιβλίων (κυρίως ελληνικών, αλλά και κυπριακών, τουρκικών, βουλγαρικών και αλβανικών).

Πέρασαν αρκετά χρόνια έως ότου έρθει ξανά στο επίκεντρο η έρευνα των σχολικών βιβλίων. Την έναρξη της περιόδου αυτής στη μελέτη των σχολικών εγχειριδίων θα θεμελιώσει η έρευνα της Α. Φραγκουδάκη, το 1978, με επίκεντρο το ιδεολογικό περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων. Η έρευνα αυτή, καθώς είναι η πρώτη χρονολογικά της εξεταζόμενης περιόδου, επηρέασε μεθοδολογικά μια πλειάδα ερευνών που ακολουθούν.

Στις επόμενες δεκαετίες, το ενδιαφέρον για την έρευνα του σχολικού βιβλίου αυξάνεται (Μπονίδης & Χοντολίδου 1997). Έτσι, διενεργούνται έρευνες που εστιάζουν σε διαφορετικές πτυχές. Προσφιλέθ θεμα είναι ο τρόπος παρουσίασης της εικόνας της οικογένειας και της εμφάνισης των δύο φύλων (Γεωργίου-Νίλσεν 1980, Ζιώγου-Καραστεργίου & Δεληγιάννη-Κουιμτζή 1981, Μακρυγιάννη 1986, Δεληγιάννη-Κουιμτζή 1987, Κανταρτζή 1991, Βαγιάνος 1992, Λόππα-Γκουνταρούλη 1992, Κανταρτζή 1992, Φρειδερίκου 1995, Αθανασιάδου & Πετρίδου 1997, Αναγνωστοπούλου 1997,

Κανατσούλη 1997, Παντίσκα, Παπαπάνου, & Ραβάνης 1997, Εφραιμίδης 2003, Κανταρτζή 2003, Σιμόπουλος & Κανελλοπούλου 2006, Κογκίδου, Κανταρτζή, & Πλιόγκου 2007, Μπαμπάλης & Βλαχαντώνη 2009).

Οι παραπάνω έρευνες εστιάζουν στα βιβλία των φρονηματιστικών μαθημάτων (Γλώσσα, Ιστορία, Θρησκευτικά) και στα παιδικά βιβλία, κυρίως αυτά που χρησιμοποιούνται στο σχολείο ως εκπαιδευτικό υλικό (Σακαλάκη 1984, Κανατσούλη 1992, Μαραγκουδάκη 1993, Γιαννικοπούλου 2004, Κορτσάρη 2009). Λιγότερες είναι οι έρευνες που στρέφονται και στα βιβλία των θετικών επιστημών (Ματσαγγούρας 1983, Παντίσκα, Παπαπάνου, & Ραβάνης 1997, Κανταρτζή 2001, Τρέσσου, Κανταρτζή, & Πλιόγκου 2006, Κανταρτζή & Πλιόγκου 2007, Πλιόγκου, Κανταρτζή, & Τριανταφύλλου, 2017). Οι μελέτες αυτές εστιάζουν στην εικόνα της γυναίκας κυρίως και πώς αυτή παρουσιάζεται και σκιαγραφείται στα σχολικά βιβλία. Τα επόμενα χρόνια, η έρευνα στράφηκε και στη μελέτη της εικόνας του άνδρα, όπως αυτή αποτυπώνεται στα σχολικά εγχειρίδια και στα λογοτεχνικά κείμενα (Αραμπατζή 2008, Ζέττα 2009, Θεοχαρίδης 2009, Χωλίδης 2015).

Οι έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι επικρατεί μια άνιση προβολή και μεταχείριση των δύο φύλων, με το ανδρικό φύλο να κυριαρχεί όχι μόνο ποσοτικά αλλά και σε ποιοτικά χαρακτηριστικά. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι κυριαρχούν στερεότυπες αντιλήψεις σχετικά με τους ρόλους των δύο φύλων, με τους άνδρες να εμφανίζονται περισσότερο, να αναλαμβάν-

νουν πρωταγωνιστικούς ρόλους, κυρίαρχες θέσεις και να απασχολούνται σε περισσότερα επαγγέλματα και μάλιστα επαγγέλματα «γοήτρου». Αντίθετα, οι γυναίκες έχουν υποεκπροσώπηση, ασχολούνται με παραδοσιακές δραστηριότητες, λιγότερα επαγγέλματα. Είναι γεγονός, βέβαια, ότι στα πιο πρόσφατα σχολικά εγχειρίδια έχει γίνει προσπάθεια μιας πιο δίκαιης παρουσίας του γυναικείου φύλου. Όμως, η προσπάθεια αυτή εξακολουθεί να είναι περιορισμένη.

Η δημιουργία της Ομάδας Γυναικείων Σπουδών στο ΑΠΘ και η έναρξη της λειτουργίας του Κέντρου Έρευνας Σχολικών Βιβλίων και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, το 1992 (σήμερα ΚΕΑΣΒΕΠ), του Τομέα Παιδαγωγικής του Τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, έδωσε ώθηση σε ένα άλλο σημαντικό πεδίο έρευνας των σχολικών βιβλίων, υπό το πρίσμα της Παιδαγωγικής της Ειρήνης, τον εθνοκεντρισμό και την παρουσίαση της εικόνας του εθνικού («εαυτού») σε αντιπαραβολή με τον εθνικό «άλλο».

Το Κέντρο Έρευνας Σχολικών Βιβλίων και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης παρουσίασε σημαντικό έργο, διοργάνωσε συνέδρια, ημερίδες και επιμελήθηκε σχετικές εκδόσεις (Καψάλης κ.ά. 2000, Ξωχέλλης & Τολούδη 2000). Ειδικότερα πραγματοποιήθηκε Ημερίδα από το αντίστοιχο Κέντρο, το 1995, με θέμα «Σχολικά εγχειρίδια Βαλκανικών χωρών», στην οποία κατατέθηκαν σημαντικές εισηγήσεις για τις αξίες και την εικόνα του εθνικού («εαυτού») και του «άλλου», όπως

προβάλλεται στα σχολικά βιβλία, κυρίως Ιστορίας και Γλώσσας, των βαλκανικών χωρών (Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου, 1995). Το ίδιο Κέντρο οργάνωσε Διεθνές Συνέδριο το 1998 με θέμα «Η Εικόνα του “Άλλου”/Γείτονα στα Σχολικά Βιβλία των Βαλκανικών Χωρών» και το 2001 με θέμα «Το σχολικό βιβλίο ως αντικείμενο έρευνας». Στα συμπεράσματα του Συνεδρίου αποτυπώθηκαν δύο σημαντικά πορίσματα:

- 1) Η ύπαρξη προκαταλήψεων, εθνικών στερεοτύπων και εικόνων («εχθρού») στα βαλκανικά σχολικά βιβλία.
- 2) Η υπερβολική προβολή πολεμικών και στρατιωτικών γεγονότων.

Η βιβλιογραφία εμπλουτίστηκε, στη συνέχεια, με μια σειρά ερευνών που καταγράφουν τα ιδεολογήματα, τα στερεότυπα, τις προκαταλήψεις ως προς τη συγκρότηση του εθνικού εαυτού και του εθνικού άλλου μέσα στα ελληνικά σχολικά βιβλία. Οι έρευνες είχαν ως στόχο να βοηθήσουν στον εντοπισμό και στην απαλοιφή των αρνητικών στερεοτύπων για τους άλλους λαούς από τα αντίστοιχα σχολικά βιβλία υπό το πρίσμα της Παιδαγωγικής της Ειρήνης. Οι περισσότερες από τις έρευνες αυτές χρησιμοποιούν ως εργαλείο την ανάλυση περιεχομένου και μελετούν τα σχολικά βιβλία Ιστορίας, καθώς είναι αυτά που χρησιμοποιούνται κυρίως για την εθνική διαπαιδαγώγηση και τη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας, σύμφωνα και με τους στόχους του αντίστοιχου Προγράμματος Σπουδών (Αδάμου 2002).

Από τις πρώτες έρευνες με επίκεντρο την εικόνα του άλλου και κυρίως του γείτονα, όπως αυτή παρουσιάζεται στα ελληνικά σχολικά βιβλία Ιστορίας, είναι αυτή του Άχλη (1983), που μελέτησε τον τρόπο παρουσίασης των Βουλγάρων και των Τούρκων σε τέσσερα βιβλία Ιστορίας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ακολουθούν μια σειρά ερευνών για τα σχολικά βιβλία Ιστορίας (Διαμαντόπουλος κ.ά. 1995, Μπονίδης 1995, Φραγκουδάκη 1997, Φραγκουδάκη & Δραγώνα 1997, Κοντονή 1997, Θεοδοσίου 1998, Ιβρίντελη 1998, Αγγελόπουλος 2000, Κωνσταντινίδου 2000, Μήλλας 2001, Αδάμου 2002, Θεοδώρου 2003, Πιπερτζή 2003, Κοντοβά 2009, Κοτοπούλου 2009, Μουστάκα 2009, Παπακώστα 2009, Σύρου 2009, Χαραλάμπους 2009, Κοντοβά 2014).

Λιγότερες είναι οι εργασίες που ερεύνησαν τα βιβλία Γλώσσας (Δημάση 1996, Ασκούνη 1997, Μπονίδης 1998, Κέκιας 2006), Γεωγραφίας (Κουλούρη 1988, 1993, Παλάσκας 2013) και τα λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά (Κορτσάρη 2009). Υπάρχουν επίσης εργασίες που εστιάζουν σε ειδικότερα θέματα, όπως τις αρχαιολογικές αφηγήσεις (Κασβίκης 2004, 2008), τη βία (Κοντοβά 2009), την εικόνα των αναπήρων (Σαφούρη 2011), ή στηρίζονται σε μικρότερης έκτασης υλικό (Γιαννοπούλου 1994, Θωμόπουλος 1994, Διαμαντόπουλος κ.ά. 1995, Κουλλάπης 2000, Προκοπίου-Βαξεβανίδη 2002, Χατζόπουλος 2007, Παπακώστα 2009, Νικηφορίδου 2015, Κωνσταντινίδου 2016).

Η έκδοση του συλλογικού τόμου με την επιμέλεια του Ανδρέα Ανδρέου, με τίτλο *Η διδακτική της ιστο-*

ρίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια, το 2008, προσφέρει μια εμπειριστατωμένη άποψη για το επίπεδο της έρευνας έως την περίοδο εκείνη στον ελληνικό χώρο (Ανδρέου, 2008), ενώ η έρευνα στα αντίστοιχα βιβλία των γειτονικών λαών μάς παρουσιάζει την εικόνα των Ελλήνων στα αντίστοιχα βιβλία, που δεν διαφέρει στον εθνοκεντρικό τρόπο παρουσί-ασης (Ξωχέλλης κ.ά. 2000). Στην ευρύτερη αυτή θεμα-τική, η έρευνα στράφηκε όχι μόνο στο περιεχόμενο των κειμένων των σχολικών βιβλίων αλλά και της εικο-νογράφησης τους λόγω της δύναμης που έχει η εικόνα και της επίδρασης που μπορεί να ασκήσει στη διαμόρ-φωση στάσεων και συμπεριφορών των μαθητών (Κα-νταρτζή 2002α, Παληκίδης 2009). Κι εδώ το ενδιαφέ-ρον των ερευνών στράφηκε κυρίως στις εικόνες των σχολικών βιβλίων της Γλώσσας (Κανταρτζή 1992, Μπονίδης 1998, Κανταρτζή 2002γ, Μπονίδης, Αντω-νίου, & Μπουραντάς 2002, Κασβίκης 2004) και της Ιστορίας (Παληκίδης 2008, Βρεττός 2009, Σωτηρα-κοπούλου 2011, Μπουραντάς 2015) και πολύ λιγότερο στα άλλα μαθήματα όπως στα Μαθηματικά (Πανα-γιώτου 2013).

Υπάρχουν, ακόμη, έρευνες που το πεδίο τους επι-κεντρώνεται όχι μόνο στα σχολικά εγχειρίδια αλλά και στα αναλυτικά προγράμματα, τις προδιαγραφές των οποίων πρέπει να ακολουθεί και να υπακούει η συγγραφή των σχολικών βιβλίων Ιστορίας (Νούτσος 1979, Φλουρής & Ιβρίντελη 2000, Ταμίσογλου 2009). Οι έρευνες στράφηκαν όχι μόνο στα ελληνικά scho-

λικά βιβλία αλλά και στα βιβλία των άλλων, κυρίως γειτονικών λαών, προσπαθώντας να ανιχνεύσουν τον τρόπο που παρουσιάζουν αντίστοιχα τους Έλληνες ή τους άλλους γείτονες λαούς [Μπονίδης 1995, Ξωχέλλης 2000α, Πιπερτζή 2003, Τολούδη 2005 (στα βουλγαρικά), Ευαγγέλου 2004, Μήλλας 2005, Λιάζος 2009 (στα τουρκικά), Παπακώστα 2009 (στα αλβανικά), Χαραλάμπους 2009 (στα ελληνοκυπριακά), Κωνσταντινίδου 2016 (στα ελληνικά, κυπριακά, τουρκικά)]. Μια από τις πιο ολοκληρωμένες έρευνες είναι αυτή της Βούρη για τα σλαβικά εγχειρίδια της περιόδου 1991-1993.¹

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ερευνητική προσέγγιση των σχολικών εγχειριδίων σε σχέση με την ιδεολογική τους λειτουργία είναι ότι όχι μόνο τα ελληνικά σχολικά βιβλία αλλά και τα βιβλία των γειτονικών κρατών επηρεάζονται από τα εθνικά ζητήματα, άλλοτε αποσιωπώντας και άλλοτε υπερτονίζοντας συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα (Ξωχέλλης κ.ά. 2000β, Μήλλας 2005, Γατσώτης 2008). Η ελληνική σχολική ιστοριογραφία υπερτονίζει την έννοια της «συνέχειας» και της αδιάκοπης παρουσίας της Ελλάδας στον ιστορικό χρόνο και στον εθνικό χώρο, ενώ παράλληλα παρουσιάζει την ομοιογένεια του «ελληνισμού», το μακραίωνα, συνεχές και ένδοξο ηρωικό

---

1. Στα Πρακτικά του Συνεδρίου για την εικόνα του άλλου/γείτονα υπάρχουν πολλές και σημαντικές εισηγήσεις για τα σχολικά βιβλία των άλλων χωρών.

παρελθόν, τη μοναδικότητα του ελληνικού λαού και τη μοναδικότητα του λαού που κρατάει αναλλοίωτα τα χαρακτηριστικά του (Φλουρής & Καλογιαννάκη 1996, Αβδελά 1997, Ασκούνη 1997, Μπονίδης 1998, Βούρη 2000, Κωνσταντινίδου 2000, Μήλλας 2001, Αδάμου 2002, Μουστάκα 2009, Κοντοβά 2014, Αθανασιάδης 2015). Όταν, ωστόσο ο εθνικός («εαυτός») δεν καταφέρνει να φανεί αντάξιος των προγόνων του, ευθύνεται κάποιος άλλος. Γι' αυτόν τον λόγο και ο «εαυτός» νιώθει αδικημένος (Δραγώνα 1997). Το αφήγημα αυτό είναι περισσότερο εμφανές στα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας, τόσο της πρωτοβάθμιας όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τα οποία στη θεματική τους επιλέγουν κυρίως τη στρατιωτική-πολιτική ιστορία του παρελθόντος. Η ιστορία είναι μια ατέλειωτη σειρά πολεμικών γεγονότων και ηρωικών πράξεων που τονίζουν τις αρετές του εθνικού εαυτού (Αγγελόπουλος 2000, Παληγίδης 2009), ενώ απουσιάζουν οι αναφορές στις περιόδους ειρηνικής συνύπαρξης των λαών (Άγλης 1983, Μπονίδης 1995, 1998, Πιπερτζή 1995, Φλουρής & Ιβρίντελη 2000, Αδάμου 2002).

Ο εθνικός («εαυτός») προσδιορίζεται πάντοτε θετικά σε αντίθεση με τον εθνικό «άλλο», που συγκεντρώνει αρνητικές αναφορές (Αγγελόπουλος 2000, Ξωχέλλης κ.ά. 2000α, Αδάμου 2002, Παληγίδης 2009, Σιμόπουλος & Κανελλοπούλου 2009). Ο εθνικός «εαυτός» παρουσιάζεται ανώτερος, με αρετές και προτερήματα, ενώ ο «άλλος» παρουσιάζεται ως κατώτερος και εχθρός, χωρίς να αποφεύγονται συχνά και υποτιμη-

τικές αναφορές του «άλλου» με εκφράσεις έντονα συναισθηματικά φορτισμένες. Σε όλες τις εργασίες για τα ελληνικά σχολικά βιβλία, η συγκρότηση του εθνικού «εαυτού» γίνεται πάντοτε σε αντιδιαστολή με τον «άλλο» (Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου 1995, Βούρη 1997, Καψάλης, Μπονίδης, & Σιπητάνου 2000, Φλουρής & Ιβρίντελη 2000, Αδάμου 2002, Χαραλάμπους 2009, Κοντοβά 2014). Σε αυτό τα πλαίσιο, δύσκολα κάποιος μπορεί να βρει αναφορά σε κοινά πολιτισμικά στοιχεία, καθώς υπερτονίζονται πάντα οι διαφορές, αναβιώνουν τα εθνικά στερεότυπα, ενώ απουσιάζουν οι ομοιότητες, με αποτέλεσμα τα βιβλία να οδηγούν στην καλλιέργεια στάσεων ξενοφοβίας και μισαλλοδοξίας (Μπονίδης, Θεοδοσίου, & Παλάσκας 2000, Κοτοπούλου 2009). Στις λιγοστές περιπτώσεις που γίνεται λόγος για τη σύναψη σχέσεων συνεργασίας και φιλίας μεταξύ Ελλήνων και βαλκανίων λαών, η σχετική πρωτοβουλία αποδίδεται στην ελληνική πλευρά (Μπονίδης 1995), ενώ η όποια πνευματική άνθηση των γειτόνων προβάλλεται ως συνέπεια της ελληνικής επίδρασης (Διαμαντόπουλος, Κιοσσέ, Νικολάου, & Παλάσκας 1995). Περισσότερες αρνητικές αναφορές συγκεντρώνει η εικόνα του Τούρκου που φαίνεται να είναι ιδιαίτερα βεβαρημένη και ακολουθούν οι Βούλγαροι και οι άλλοι γειτονικοί λαοί (Άχλης 1983, Διαμαντόπουλος 1995, Ξωχέλλης κ.ά. 2000α, Ξωχέλλης κ.ά. 2000β, Κουλλαπής 2000, Μήλλας 2001, Κοτοπούλου 2009, Κοντοβά 2014). Εκτός ελαχίστων φωτεινών εξαιρέσεων, τα σχολικά βιβλία διέπονται από την ίδια εκ-

παιδευτική φιλοσοφία και πολιτική, τέτοια που τα διαχειρίζεται κυρίως για τον κοινωνικοποιητικό ρόλο που αυτά ασκούν και ως εργαλεία εθνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης, και όχι τόσο για τον γνωστικό και παιδαγωγικό τους ρόλο (Αδάμου 2002). Βέβαια, πρέπει να τονισθεί ότι την ίδια τακτική ως προς τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας μέσα από το περιεχόμενο του μαθήματος της Ιστορίας ακολουθούν σχεδόν όλα τα εθνικά κράτη (Κόκκινος & Ferro 2001).

Μετά το 1996 επιχειρείται να αμβλυθεί το εθνικιστικό περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων και να απαλλαγούν από τις αρνητικές αναφορές, αν και όχι πάντα χωρίς αντιδράσεις τόσο από πολίτες της ίδιας της χώρας όσο και από τους γείτονες λαούς (Κωνσταντινίδου 2000, Κοτοπούλου 2009, Κοντοβά 2014). Στην Ελλάδα έχουν συγκροτηθεί πολλές επιτροπές, έχουν οργανωθεί συνέδρια, έχουν κυκλοφορήσει εκδόσεις για την έρευνα του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων, που παραμένει, όμως, πάντα ένα ζητούμενο. Το ζήτημα της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας, μέσα στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής, εξακολουθεί να αποτελεί ένα προβληματικό πεδίο, που γεννά αντιθέσεις, αντιπαραθέσεις και οξύτατες διαφωνίες, καθώς η διδασκαλία της Ιστορίας δεν είναι ποτέ ένα ουδέτερο εκπαιδευτικό θέμα αλλά βαθιά πολιτικό και ανθρωπιστικό. Μια από τις τελευταίες έρευνες στο θέμα του σχολικού βιβλίου είναι αυτή του Χάρη Αθανασιάδη, η οποία επικεντρώνεται σε σχολικά βιβλία, κυρίως Ιστορίας, τα οποία δημιούργησαν έντονες αντι-

παραθέσεις (2015). Έρευνες στα νέα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας αποκαλύπτουν ότι το νέο τελικά δεν είναι τόσο νέο όσο παρουσιάζεται. Ακόμη και τα νέα σχολικά βιβλία Ιστορίας υιοθετούν παραδοσιακές αντιλήψεις της ιστοριογραφίας, που συνδέονται με το κλίμα της ρομαντικής, εθνικιστικής ιστοριογραφίας του 19ου αιώνα, υιοθετώντας όλες τις παραδοσιακές τεχνικές τόσο στα κείμενα όσο και στην εικονογράφηση (Αθανασοπούλου 2008, Ανδρέου & Κασβίκης 2008, Ανδρέου & Ηλιάδου-Τάχου 2008, Γατσώτης 2008, Μαξούρης 2008).

Εξαίρεση φαίνεται να αποτελεί το αποσυρθέν σχολικό βιβλίο Ιστορίας της ΣΤ' τάξης της Ρεπούση, το οποίο, παρ' όλες τις αντιδράσεις που δικαιολογημένα ή αδικαιολόγητα συγκέντρωσε (Κόκκινος 2008, Μαξούρης 2008, Μαυροσκούφης 2008, Αθανασιάδης 2015)² στη μεθοδολογική του προσέγγιση, φαίνεται ότι υιοθετούσε πράγματι νέες αντιλήψεις (Κόκκινος 2008, Αθανασιάδης 2015). Το επίμαχο βιβλίο δημιούργησε τέτοια αμηχανία ώστε προκάλεσε εντύπωση ότι στο πρόγραμμα του Νέου Σχολείου, το οποίο καταρτίστηκε από τις ομάδες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου με βάση το οποίο προβλεπόταν η συγγραφή νέων προγραμμάτων σπουδών για όλα τα γνωστικά αντικεί-

---

2. Είναι τόσες οι αντιδράσεις που δημιούργησε ώστε η συζήτηση που προκάλεσε αποτέλεσε και αυτοτελές αντικείμενο μεταπτυχιακής εργασίας στην οποία υπάρχουν και όλα τα σχετικά δημοσιεύματα. Βλέπε Σπινθηροπούλου & Χοροζίδου 2008.

μενα, δεν συμπεριλήφθηκε το πρόγραμμα σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας.³

Σύμφωνα με την ανακοίνωση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου:

Τα πιλοτικά σχολεία θα εφαρμόσουν το πρόγραμμα σπουδών που ισχύει στα υπόλοιπα σχολεία για όσα μαθήματα δεν έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του ψηφιακού σχολείου και δεν περιλαμβάνονται στη σχετική υπουργική απόφαση. Συγκεκριμένα για το Δημοτικό ο σχεδιασμός είναι να μην εφαρμοστεί νέο πρόγραμμα στο μάθημα της Ιστορίας. Αντίστοιχα για το Γυμνάσιο σε αυτή τη φάση δεν θα εφαρμοστεί νέο πρόγραμμα στα μαθήματα: Φυσική, Χημεία, Βιολογία, Ιστορία, Τεχνολογία & ΣΕΠ. Ωστόσο θα πρέπει να

---

3. Στις αρχές του Μάρτη του 2010 η Υπουργός Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων υπέβαλε στο Υπουργικό Συμβούλιο σχέδιο δράσης στον τομέα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τη δημιουργία ενός Νέου Σχολείου. Βασικό χαρακτηριστικό του σχεδίου είναι η αλλαγή των προγραμμάτων σπουδών του νηπιαγωγείου, του δημοτικού και του γυμνασίου. Τα νέα προγράμματα προβλεπόταν να αναπτυχθούν μέχρι τον Ιούνιο του 2011, να εφαρμοστούν πειραματικά την επόμενη σχολική χρονιά και να γενικευτεί η εφαρμογή τους στη σχολική χρονιά 2012-2013. Το έργο υλοποιήθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο με τίτλο «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» και «Οδηγός για τον εκπαιδευτικό “Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων”» ενώ το 2011-2012 πραγματοποιήθηκε και πιλοτική εφαρμογή τους σε 188 πιλοτικές σχολικές μονάδες (21 νηπιαγωγεία, 99 δημοτικά, 68 γυμνάσια). Όλο το υλικό είναι αναρτημένο στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php>.

σημειωθεί ότι και για τα μαθήματα αυτά ήδη έχει παραχθεί σημαντικό έργο. Για λόγους όμως αρτιότερης προετοιμασίας κρίθηκε απαραίτητο να υπάρξει περαιτέρω επεξεργασία προκειμένου να εφαρμοστούν τα αντίστοιχα Π.Σ. σε επόμενη φάση.⁴

Βέβαια, και τα νέα προγράμματα σπουδών ποτέ δεν εφαρμόστηκαν, εκτός της εισαγωγής του προγράμματος σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών (με μεγάλη καθυστέρηση) με τον αντίστοιχο εκπαιδευτικό φάκελο, το οποίο προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις που έφθασαν έως το Συμβούλιο της Επικρατείας. Το τελευταίο ακύρωσε την απόφαση του τότε Υπουργού Παιδείας Νίκου Φίλη.⁵ Για τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα δεν υπήρξε καμία αλλαγή και απλώς τα προγράμματα σπουδών συνυπάρχουν ως υλικό αναρτημένο στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ.

Για το πρόγραμμα σπουδών της Ιστορίας, ανατέθηκε σε Επιτροπή η επεξεργασία νέου προγράμματος, και στις 8 Οκτωβρίου 2018 ο Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής Γεράσιμος Κουζέλης παρέδωσε την πρόταση για τις αλλαγές στα προγράμματα σπουδών του μαθήματος της Ιστορίας στον Υπουργό Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Κώστα

---

4. Βλέπε Εισαγωγικό σημείωμα http://dipe-a-athin.att.sch.gr/0602_Eisagwgiko_shmeiwma_NPS.pdf.

5. Βλέπε όλη την απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας <http://www.alfavita.gr/artihron/ekpaideysi/ayti-einai-i-18selidi-apofasi-toy-ste-gia-ta-thriskeytika>.

Γαβρόγλου, παρουσία μελών της αρμόδιας επιτροπής που την επιμελήθηκε.

Σύμφωνα με την ανακοίνωση του ΙΕΠ,⁶ το νέο πρόγραμμα σπουδών της Ιστορίας εκφράζει μια νέα φιλοσοφία που στόχο έχει την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, την αντιμετώπιση της αποστήθισης και τη διαμόρφωση πολιτών με δημοκρατική συνείδηση. Οι αλλαγές που προτείνονται στοχεύουν στη βελτίωση του τρόπου διδασκαλίας και του περιεχομένου ώστε και οι μαθητές να ενδιαφερθούν για το μάθημα, αλλά και το μάθημα να γίνει ενδιαφέρον για τους μαθητές, ταυτόχρονα.

Το νέο πρόγραμμα συνοδεύεται από πολλές καινοτομίες:

- Παραμένει η χρονολογική κατανομή στο δημοτικό και το γυμνάσιο, η οποία ακολουθεί το σχήμα (ανά τάξη): Αρχαιότητα - Μεσαίωνας - Νεότερη Εποχή - Σύγχρονη Εποχή.
- Εκσυγχρονίζει το περιεχόμενο με νέες θεματικές που δίνουν έμφαση στην κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ιστορία. Η ελληνική ιστορία συνδέεται με την ευρωπαϊκή και την παγκόσμια, και κυρίως με την ιστορία των βαλκανικών και μεσογειακών λαών, με τους οποίους οι Έλληνες διαχρονικά βρίσκονταν σε συνεχή αλληλεπίδραση.

---

6. Στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ είναι αναρτημένα τα προγράμματα σπουδών για όλες τις τάξεις, οι ομάδες εργασίας και η φιλοσοφία των νέων προγραμμάτων.

- Δίνει βάρος στη διδακτική προσέγγιση που θέτει ως στόχο τη βιωματική προσέγγιση και την ενεργό συμμετοχή των μαθητών.
- Εισάγει τους θεματικούς φακέλους με στόχο την εμπάθυνση σε ιστορικά ζητήματα, την εξοικείωση με την ιστορική μέθοδο και την αποδέσμευση από το σχολικό εγχειρίδιο.

Την Ομάδα Εργασίας αποτελούν ως μέλη οι Πολυμέρης Βόγλης, Κώστας Κασβίκης, Γιώργος Κόκκινος, Χριστίνα Κουλούρη, Άγγελος Παληκίδης και Βασίλης Τσάφος, ενώ συνεργάτες εκπαιδευτικοί είναι οι Μαρία Βλαχάκη, Παναγιώτης Γατσωτής, Σοφία Γελαδάκη, Ιγνάτιος Καράμηνας, Χαράλαμπος Κουργιαντάκης, Γεωργία Κουσερή, Κωνσταντίνος Κωσταβασίλης, Γεώργιος Μακαρατζής, Γεωργία Παπανδρέου, Εμμανουήλ Περάκης, Τριαντάφυλλος Πετρίδης, Παναγιώτης Πυρπυρής, Βασιλική Σακκά, Θεοδώρα Χασεκίδου-Μάρκου, Γιάννης Κασκαμανίδης.

Τα νέα προγράμματα σπουδών Ιστορίας αφορούν τις τάξεις δημοτικού, γυμνασίου και Α' Λυκείου και είναι αναρτημένα πλέον στη σελίδα του ΙΕΠ, ενώ αναμένονται με αυξημένο ενδιαφέρον τα νέα βιβλία Ιστορίας.⁷

---

7. Δείτε αναρτημένα τα προγράμματα στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ <http://iep.edu.gr/el/social-sciences-yliko/programmata-spoudon-gia-to-mathima-tis-istorias-stin-ypoxreotiki-ekpaidefsi-kai-stin-alykeiou>.